

Олександр Швець
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

СЕМАНТИЧНІ ТИПИ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена висвітленню результатів дослідження, спрямованого на виявлення семантичних типів номінативних речень, відібраних з англомовних, франкомовних та україномовних художніх творів ХХ століття. Виокремлено шість спільних семантичних типів номінативних речень у досліджуваних мовах: буттєві, вказівні, оцінні, з просторовими детермінантами, з часовими детермінантами та присвійні. Сконструйовано чотирнадцять семантичних схем, які реалізують у мовленні виокремлені семантичні типи номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах.

Ключові слова: номінативне речення, семантична схема, буттєві, вказівні, оцінні, просторові детермінанти, часові детермінанти, присвійні номінативні речення.

Статья посвящена представлению результатов исследования, направленного на выявление семантических типов номинативных предложений, выбранных с англоязычных, франкоязычных и украиноязычных художественных произведений ХХ века. Выделены шесть общих семантических типов номинативных предложений в исследуемых языках: бытийные, указательные, оценочные, с пространственными детерминантами, с временными детерминантами и possessивные. Сконструированы четырнадцать семантических схем, которые реализуют в речи выделенные семантические типы номинативных предложений в английском, французском и украинском языках.

Ключевые слова: номинативное предложение, семантическая схема, бытийные, указательные, оценочные, пространственные детерминанты, временные детерминанты, possessивные номинативные предложения.

The article is devoted to presenting the result of research pointed at identifying semantic types of nominative sentences selected from English, French and Ukrainian works of fiction of the twentieth century. Six common semantic types of nominative sentences in the studied languages were determined: existential, demonstrative, evaluative, with spatial determiners, with time determiners and possessive. Fourteen semantic schemes that realize determined semantic types of nominative sentences in speech in the English, French and Ukrainian languages were constructed.

Key words: nominative sentence, semantic scheme, existential, demonstrative, evaluative, spatial determiners, time determiners, possessive nominative sentences.

Постановка проблеми. Семантична структура речення, яку почали активно досліджувати у другій половині ХХ століття, продовжує перебувати у колі інтересів науковців, що пов'язано з інтенсивним розвитком когнітивної лінгвістики, основні тенденції якої спрямовані на розгляд об'єктивно-сміслового змісту речення як відображення чи зображення певного явища об'єктивної дійсності.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі значного поширення набули дослідження, спрямовані на семантичне моделювання структури події ситуації як денотата речення (Ю.Д. Апресян, О.В. Падучева), відображення у реченні процесу сприйняття об'єктивної реальності людиною (Н.Д. Арутюнова), ролі формальної організації речення у витворенні його семантичної своєрідності (Н.Ю. Шведова та інші).

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Попри значні напрацювання у галузі семантики речення, семантичні типи номінативних речень англійської, французької та української мов ще не були предметом дослідження, що й послужило підставою для обрання теми статті.

Мета статті полягає у визначенні семантичних типів номінативних речень у художніх творах англійських, франкомовних та україномовних письменників ХХ століття. **Завдання статті:** 1) ідентифікувати семантичні типи номінативних речень, 2) визначити особливості їх реалізації в досліджуваних мовах шляхом зіставлення їх семантики.

Виклад основного матеріалу. Сміслом речення є думка, вміщена у ньому, на позначення якої у семантиці використовують терміни «семантична структура», «базова структура», «глибинна структура», що відображають організований характер смислу [2, с. 3–4]. Слідом за Н.М. Арват, семантичну структуру речення визначаємо як утворений на предикативній основі семантичний комплекс, що є результатом взаємодії семантичних компонентів і відображає взаємозв'язок типізованих елементів екстралінгвістичної дійсності [1, с. 14].

У матеріалі дослідження були виділені такі *семантичні типи* номінативних речень: *буттєві* (екзистенційні), *вказівні*, *оцінні* (якісна або кількісна оцінка), *номінативні речення з просторовими детермінантами*, *номінативні речення з часовими детермінантами*, *посесивні*, кожен з яких реалізується специфічною семантикою схеми.

Буттєві номінативні речення в англійській, французькій та українській мовах найчастіше представлені за допомогою схем, що мають семантику «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА»: англ. *Bread, butter, honey* [15, р. 12]; фр. *Des dattes et des chèvres* [16, р. 179]; укр. *Цемент та цегла* [6, с. 172]. Явище, назване номінативним реченням як суб'єкт буття, предикативна ознака якого конкретизована у вигляді наявності ніким не спричиненого буттєвого стану природи або оточуючого середовища, реалізується семантикою схеми «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ЯВИЩА»: англ. *Thunderstorm* [15, р. 50]; фр. *Le printemps* [19, р. 179]; укр. *Осінь, ніч, темрява...* [6, с. 172].

Події або ситуації, представлені номінативними реченнями у повному абстрагуванні від їх носія чи творця, реалізують семантику схеми «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПОДІЇ / СИТУАЦІЇ»: англ. *Fading gold sky* [15, р. 57]; фр. *Des guerres partout, des...* [18, р. 219]; укр. *Грохання й чад* [5, с. 91].

Абстрактні поняття в англійській, французькій та українській мовах представлені буттєвими номінативними реченнями, предикативна ознака яких конкретизується семантикою схеми «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ АБСТРАКТНОГО ПОНЯТТЯ»: англ. *Contradiction* [15, р. 17]; фр. *Silence* [9, р. 36]; укр. *Егоїзм* [7, с. 166].

Предикативна ознака номінативних речень, що позначають наслідки чиєїсь діяльності або дії, конкретизується семантикою схеми «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПРЕДМЕТНО ПРЕДСТАВЛЕНОЇ ДІЇ»: англ. *Return of Bloom* [15, р. 146]; фр. *Appels, exclamations entre croisés, affolement de talons par les escaliers* [10, р. 18]; укр. *Пальба, лемент, кров на поранених...* [5, с. 137].

У зв'язку з тим, що семантична структура речення зумовлюється його лексичним складом у взаємодії з граматичною організацією, залежно від лексичного наповнення номінативного речення, у ньому може констатуватися буття фізичного або психічного стану істоти, представлене семантикою схеми «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ СТАНУ ОБ'ЄКТА»: англ. *Scarlatina, influenza epidemics* [15, р. 90]; фр. *Une saleté, ces crises hépatiques...* [19, р. 224]; укр. *Типова дисгармонія поведінки* [6, с. 331]. Таку ж саму семантику схеми мають номінативні речення, в яких описується стан природи або навколишнього середовища: англ. *Cricket weather* [15, р. 86]; фр. *Et à nouveau le silence...* [19, р. 71]; укр. *Небо повне ніжності* [8, с. 230], а також природного явища чи географічного об'єкта: англ. *Paris* [12, р. 147]; фр. *Angers* [10, р. 84]; укр. *Лимани, коси, острови...* [6, с. 275].

Отже, ствердження буття об'єктів, станів, явищ або предметно представленої дії у номінативних реченнях відбувається завдяки їх лексичному наповненню та семантиці схеми, до якої включені лексичні одиниці певного класу.

Реалізація вказівних номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах досягається завдяки введенню до структурних моделей вказівних часток, що виконують функцію посилення звучання і вказівки на той чи інший предмет, виділення його із сукупності однорідних, завдяки реалізації семантики схеми «ОБ'ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PART_{dem}»: англ. *Three nooses round me here* [15, р. 30]; фр. *Voici enfin la cadence* [9, р. 134]; укр. *Оце новина...* [6, с. 453]. Використання вказівних часток у складі номінативних речень може представляти названий об'єкт як такий, що перебуває у безпосередній близькості до мовця або далеко від нього, а їх предикативна ознака реалізується тією ж семантикою схеми: англ. *Here, the front window* [12, р. 62]; *Ward for incurables there* [15, р. 97]; фр. *Voici l'argent* [9, р. 146]; *Une vraie Sommerange celle-là* [11, р. 212]; укр. *Ось він, твій берег* [7, с. 147]; *Ото перший окомиллювач* [8, с. 203]. Як видно, вказівні частки

слугують для додаткового зосередження уваги на місці перебування предмета, який знаходиться у полі зору суб'єкта.

Семантика вказівності може реалізуватися завдяки включенню до структури номінативних речень англійської, французької та української мов вказівних займенників, що уможливають реалізацію семантики схеми «ОБ'ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PRON_{dem}»: англ. *The same young eyes* [15, р. 64]; фр. *Ce nouveau Rezeau...* [9, р. 216]; укр. *Той самий пахучий росяний холодок* [3, с. 515]. Наявність у складі структурної моделі кількісного займенника позначає певну кількість об'єктів та вербалізує ту ж саму семантику схеми: англ. *Too many sour apples* [12, р. 66]; фр. *Comme tant d'autres paroisses!* [11, р. 3]; укр. *Які простори, скільки тут світла!* [8, с. 572]. Наближені за своїм лексичним значенням до кількісних числівників, кількісні займенники позначають орієнтовну кількість названих об'єктів.

Отже, вказівні номінативні речення в англійській, французькій та українській мовах реалізуються завдяки введенню до структурних моделей речень вказівних часток, вказівних та кількісних займенників, які підсилюють функцію вказівки на той чи інший об'єкт, виділяючи його із сукупності однорідних.

Оцінні номінативні речення в англійській, французькій та українській мовах поєднують номінацію предмета або істоти з їх позитивною чи негативною оцінкою, що уможливується введенням до структурної моделі іменників з оцінним значенням, прикметників та прислівників. Предикативна ознака таких речень реалізується семантикою схеми «ОБ'ЄКТ БУТИ ЯКИМ».

Залежно від значення прикметника, що входить до складу структурної моделі номінативного речення, оцінна характеристика предмета або істоти може стосуватися його:

– кольору: англ. *Green Chartreuse* [15, р. 82]; фр. *Volets verts, toits orange...* [19, р. 243]; укр. *Білий метал сонця над містом* [8, с. 212];

– розміру: англ. *Small nines* [15, р. 129]; фр. *Petite canaille...* [16, р. 165]; укр. *Зерно з волоський горіх...* [6, с. 228];

– форми: англ. *The oval equine faces* [15, р. 39]; фр. *Visage presque rectangulaire* [13, р. 40]; укр. *Обличчя аскета, витягнуте, закостеніле* [6, с. 60];

– зовнішнього вигляду: англ. *Muscular christian* [15, р. 103]; фр. *Cheveux noirs coupés très courts* [13, р. 40]; укр. *Обличчя юні й розумні, й задумливі* [7, с. 211];

– інтелектуальних здібностей: англ. *Clever of nature* [15, р. 84]; фр. *Une très gentille* [17, р. 45]; укр. *Він мудріший і делікатніший за нас усіх* [3, с. 651];

– походження: англ. *European conflagration* [15, р. 33]; фр. *Une firme californienne* [19, р. 225]; укр. *Слов'янська Мадонна, шедевр невідомого майстра* [8, с. 494] або номеру при підрахунку: англ. *The last house* [15, р. 100]; фр. *Troisième coup de sonnette* [9, р. 238]; укр. *Перший самотійний вилит...* [6, с. 253].

Квалітативна характеристика може мати не лише якісний, а й кількісний характер завдяки входженню до вихідної структурної моделі числівників, що вказують на кількість названих у номінативному реченні об'єктів. Предикативна ознака таких речень реалізується семантикою схеми «ОБ'ЄКТ БУТИ СКІЛЬКИ»: англ. *Twelve years* [14, p. 165]; фр. *Deux signatures* [10, p. 28]; укр. *Шістьсот три вилки і ножі* [3, с. 90].

Отже, оцінні номінативні речення передають найрізноманітніші відтінки значень (якісних та кількісних), загальне оцінне значення яких створюється лексичними, морфологічними і синтаксичними засобами.

Номінативні речення з просторовими детермінантами в англійській, французькій та українській мовах вказують на просторове розміщення названих у реченні об'єктів і реалізуються семантикою схеми «ОБ'ЄКТ ПЕРЕБУВАТИ + DET_{loc}». Відповідно до мовних засобів, використаних у конкретному номінативному реченні, названий об'єкт може поставати як такий, що:

– знаходиться *поблизу* місцезнаходження мовця: англ. *Kinch here* [15, p. 38]; фр. *Voici la place avec le château historique...* [19, p. 244]; укр. *Комарі тут найбільші в світі* [8, с. 235] або *далеко* від місця його розташування: англ. *My house down there* [15, p. 97]; фр. *Voilà la mer* [17, p. 67]; укр. *А там в селі мама* [4, с. 526];

– розміщений в *обмеженому*: англ. *A lump in my pocket* [15, p. 30]; фр. *Dans sa 403 toute neuve* [19, p. 192]; укр. *Для приїжджених відведена окрема кімната* [3, с. 196] чи *безмежному просторі*: англ. *Her first birthday away from home* [15, p. 66]; фр. *Rien à l'horizon* [10, p. 101]; укр. *А над тобою простір, всіяний зорями* [6, с. 20].

– розміщений: а) *on (over) / sur / над (на)* названим об'єктом: англ. *Hand on his heart* [15, p. 117]; фр. *... machines à écrire, registres et dossiers sur des rayons...* [19, p. 113]; укр. *Буре небо над містом, бурі дими* [8, с. 6];

б) *under / sous / під* об'єктом, що називається: англ. *A man, under the light!* [12, p. 172]; фр. *De la boue sous les pieds, un peu partout* [19, p. 110]; укр. *Спокій під навісом, благодать* [7, с. 103];

в) *near / près de (à côté de) / поруч (біля)* названого об'єкта або мовця: англ. *Just near the shore along the Sound* [14, p. 52]; фр. *A côté du curé...* [9, p. 59]; укр. *Склади снарядів поруч,клади величезні* [5, с. 103];

г) *behind / derrière / позаду (за)* іншого об'єкта: англ. *Bald spot behind* [15, p. 81]; фр. *Plus de passants derrière la devanture* [19, p. 63]; укр. *Руки за спиною* [4, с. 292];

д) *among / entre / серед* подібних до названого об'єктів: англ. *Silver threads among the grey* [15, p. 107]; фр. *... entre des bassinoires et des chaudrons en cuivre...* [19, p. 95]; укр. *Серед птахів і сам як птах* [6, с. 350].

Отже, семантичними засобами вираження просторової детермінованості об'єктів, названих номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах, є лексичні одиниці зі значенням обмеженого (будинок, кімната, вулиця, кишень) та безмежного (всесвіт,

простір, степ) простору, а також прислівники та прийменники, що репрезентують місце розташування різного роду об'єктів стосовно інших.

Часова детермінованість номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах пов'язана з їх здатністю виражати часові особливості думки, реалізуючи семантику схеми «ОБ'ЄКТ БУТИ + DET_{temp}». Використання лексичних одиниць з часовим значенням уможливорює констатацію буття об'єкта, названого номінативним реченням, відносно:

– *моменту мовлення*: англ. *Cup of tea now* [15, p. 65]; фр. *Aujourd'hui, omelette Rezeau* [9, p. 170]; укр. *Сьогодні якраз твій улюблений суп гороховий...* [6, с. 220];

– *майбутнього*: англ. *Five years next November* [14, p. 92]; фр. *Dans une semaine environ* [17, p. 75]; укр. *Для виступів слово пізніше* [4, с. 518];

– *минулого*: англ. *Fifteen yesterday* [15, p. 66]; фр. *Hier, confessions* [11, p. 70]; укр. *Відтоді вдова* [6, с. 430]. У поданих вище реченнях, буття об'єкта співвідноситься з певними часовими рамками завдяки включенню до структурних моделей номінативних речень англійської, французької та української мов прислівників: *now / aujourd'hui / сьогодні; in a minute, next / demain / завтра; dans une semaine, plus tard / пізніше; yesterday / hier; last year; enfin / нарешті; déjà / уже*.

Вказівка на точний час буття об'єкта відбувається внаслідок використання іменників та числівників на позначення дат, днів тижня, назв місяців: англ. *August 27, 1928* [12, p. 154]; фр. *En octobre...* [9, p. 16]; укр. *Тисяча дев'ятсот шістнадцятий* [3, с. 61]. Співвідносність буття об'єктів у часі відбувається завдяки використанню прийменників *after / après / після*: англ. *Three times a day, after meals* [15, p. 19]; фр. *Aussitôt après les grâces, prière du soir, en commun, à la chapelle* [10, p. 37]; укр. *Кілька днів після цього випадку...* [3, с. 207]. Обмеженість буття об'єктів у часі позначається за допомогою прислівників або займенників відповідної семантики: англ. *Just one game* [12, p. 108]; фр. *Toute la journée...* [19, p. 71]; укр. *Тільки три хвилини* [3, с. 456].

Отже, часова детермінованість номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах може виражатися іменниковими словосполученнями, прислівниками часу, прийменниками, що співвідносять буття об'єкта з певними часовими рамками.

Посесивні номінативні речення у досліджуваних мовах відображають відношення між двома об'єктами, один з яких репрезентований як елемент особистого володіння іншого об'єкта, що має право користування ним. Предикативна ознака цих речень реалізується семантикою схеми «ОБ'ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ». Номінативні речення можуть позначати:

– *частину від цілого*, що трактується як невідчужувана приналежність: англ. *His arm* [15, p. 7]; фр. *Ses bras...* [19, p. 60]; укр. *Золоте серце в нього* [3, с. 373];

– *присвійність якості* (ознаки, властивості) її носію: англ. *Our lovely land* [15, p. 124]; фр. *A chacun son soliloque* [9, p. 246]; укр. *Місцевий лист на її ім'я* [3, с. 566];

– присвійність процесу його суб'єкту або носію: англ. *Brats' clamour* [15, р. 58]; фр. *Top séjour sur la Côte* [17, р. 96]; укр. *Твоє спостереження правильне, мишко* [4, с. 586];

– присвійність «особистої» (предметної, понятійної сфери) її власнику: англ. *Their character* [15, р. 81]; фр. *Leur passé à tous deux* [19, р. 193]; укр. *Моя вдача* [8, с. 180].

– присвійність за спорідненістю, властивістю функціональної спільності: англ. *My aunt* [14, р. 57]; фр. *La reine de notre ville...* [18, р. 67]; укр. *Його дружина* [3, с. 598];

– факт володіння або користування одного об'єкта іншим матеріальним об'єктом: англ. *My handkerchief* [15, р. 50]; фр. *Ma porte* [9, р. 165]; укр. *Татків молитовник* [4, с. 291]. Отже, посесивні номінативні речення є мовною інтерпретацією широкого кола відношень володіння, приналежності та співвідношення частини і цілого.

Висновки. Отже, основними семантичними типами номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах є *буттєві* (екзистенційні), *вказівні*, *оцінні*, *номінативні речення з просторовими детермінантами*, *номінативні речення з часовими детермінантами* та *посесивні*. Виокремлені семантичні типи номінативних речень реалізуються 14 семантичними схемами.

Перспективи подальших досліджень полягають у можливості залучення до аналізу творів інших авторів та жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арват Н.Н. Компонентный анализ семантической структуры простого предложения (текст лекций) / Нинель Николаевна Арват. – Черновцы : Изд-во Черновиц. гос. унта, 1976. – 68 с.
2. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения / Валентин Васильевич Богданов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 203 с.
3. Вільде І. Сестри Річинські. Книга друга / Ірина Вільде. – К. : Дніпро, 1977. – 690 с.
4. Вільде І. Твори в 5-ти томах / Ірина Вільде. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 1 : Сестри Річинські. Книга перша. – 640 с.
5. Гончар О.Т. Твори: В 7-и томах / О.Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1987. – Т. 4 : Людина і зброя, Циклон. – 589 с.
6. Гончар О.Т. Твори: В 7-и томах / О.Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 5 : Тронка, Бригантина. – 487 с.
7. Гончар О.Т. Твори: В 7-и томах / О.Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 6 : Берег любові, Оповідання, Статті. – 703 с.
8. Гончар О.Т. Твори: В 7-и томах / О.Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 7 : Собор, Твоя зоря. – 656 с.
9. Vazin H. La mort de petit cheval / Hervé Vazin. – Paris : Bernard Grasset, 1950. – 247 p.

10. Bazin H. Vipère au poing / Hervé Bazin. – М. : Progrès, 1979. – P. 15–156.
11. Bernanos G. Journal d'un curé de campagne / Georges Bernanos. – Paris : Édition du groupe «Ebooks libres et gratuits», 1936. – 263 p.
12. Bradbury R. Dandelion wine / Ray Bradbury. – New York : Bantam Books, 1976. – 256 p.
13. Camus A. La peste / Albert Camus. – Paris : Gallimard, 1947. – 340 p.
14. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby / Francis Scott Fitzgerald. – New York : Simon & Schuster, 1995. – 244 p.
15. Joyce J. Ulysses / James Joyce. – New York : Vintage Books : A Division of Random House, 1961. – 806 p.
16. Sagan F. Les faux fuyants / Françoise Sagan. – Paris : Julliard, 1991. – 256 p.
17. Sagan F. Un certain sourire / Françoise Sagan. – Paris : Julliard, 1956. – 132 p.
18. Sagan F. Un peu de soleil dans l'eau froide / Françoise Sagan. – Paris : Flammarion, 1969. – 272 p.
19. Triolet E. Roses à crédit / Elsa Triolet. – Kiev : Dnipro, 1981. – 255 p.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
Скляренко О.Б.
Стаття надійшла до редакції 19 лютого 2017 року*

УДК 811.111'373.2'374:908

*Анастасія Шевчук
(м. Луцьк, Україна)*

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ ПАРАМЕТР У ДЕФІНІЦІЯХ ЗООНІМІВ

У статті представлено результати дослідження одного з питань лексикографічної параметризації. Особливу увагу приділено культурному аспекту словникових дефініцій, який вказує на цінність об'єкта в матеріальній або духовній культурі народу. Описано найпоширеніші прояви лінгвокраїнознавчого параметра в лексикографічному описі зоонімів у тлумачних словниках сучасної англійської мови та здійснено спробу встановити роль інформації нелінгвістичного типу для адекватного витлумачення значення лексем – назв представників тваринного світу.

Ключові слова: *культура, лінгвокраїнознавство, англійська мова, лексикографія, тлумачний словник, дефініція, лексикографічний параметр, зоонім.*